

Termékenység-motívumok Kassák Lajos számozott verseiben (1–65.)

Kassák 1921-ben írt önéletrajzi fogantatású lírai poémája (*A ló meghal, a madarak kirepülnek*), valamint az emigrációs években (1920–26) folyamatosan megjelenő számozott versei nemcsak az ő költői pályáján jelentenek új állomást, hanem poétika-történeti szempontból is fontosak a magyar versnyelv megújítása, az európai avantgarde „eszköztárának” meghonosítása miatt.

Kassák lírájában kezdettől fogva egységbe olvadtak a „városias” – modern, civilizációs – és a „falusias” – primér, természeti – elemek (*Eposz Wagner maszkjában*, 1915.; *Hirdetőoszloppal*, 1918.). Szülőföldjének, a szelíd nyitrai tájnak és szülővárosának, Érsekújvárnak hűtlenül is hűséges fia volt ő. Mindazt „felszívta” költészetébe, amit a gyermekkor élményvilágából, tapasztalati anyagából magával hozott. Ösztönösen mély gyökerű képzeletvilága, felidéző és megjelenítő képessége segítette abban, hogy az európai modern művészet legnagyobbjaival „szinkronban”, tőlük is tanulva, az ősi természeti motívumokból, a gondolkodás *alapformáiból* építkezzen, s a legbonyolultabb modern életanyagot is a primér, vitális szimbólumokhoz vezesse vissza. Egy intellektuálisan strukturált, absztrakciós elemekkel dúsitott költői nyelvbe emelte be a „tisztá forrásból”: a civilizáció *alatti* kultúrából merített, emlékrögökké szublimálódott motívumokat. A forradalom bukása, eszményecinek időleges kudarca okozta sebeire, fájdalomra gyógyírt keresve a természeti körforgásban („pusztulás – megújulás”) bizakodva, egyfajta biológiai optimizmusba kapaszkodva, megkísérli a továbbélés lehetőségének hitét fenntartani, szétsugározni.

Így születik meg – egy rövid „dadaista” intermezzo után – a jellegzetes Kassákos építkezési forma: a „konstruktív vers”, amelynek kemény szerkezeti feszessége tág teret enged a képrögök, emlékmagok szabad lebegésének – ami a verstestnek álomi-szürrealis-érzéken gazdag oldottságot biztosít. Az emlékrögöcskék, képelemek többsége *természeti gyökerű*, így ismerős, sokrétű asszociációt ébreszt; a szerkezet aztán olyan konstellációba rendezi az elemi részecskéket, amely önmagukon túlmutató jelentéstöbbletet ad nekik.

Már *Déry Tibor* felismerte s egykorú tanulmányában hangsúlyozta, mennyire szuggesztív, többértelmű, az ellentétes gondolati rétegeket szintézisbe fogó ez a lírai nyelv.¹ „Szokatlan, de nem érthetetlen” – írja. „Kassáknak megvan az ereje hozzá, hogy úgy láttassa, ahogy ő látja a világot...” bár „fantasztikus stílusa teljesen eltérő attól, amit mi természetszemléletnek neveztünk eddig”, tulajdonképpen nem hamisítja meg ő se jobban a természetet, mint általában a költők; hiszen „a művészet sohasem a természet formáját érzékelteti, hanem a lényegét”: azt az érzést, szemléletet, tudatállapotot stb., amit a természet – a valóság – bennünk, emberekben kiált.

Kassák számára a primér természeti alapformák és alapértékek *megtartó erőt* jelentenek a háború és a leverett forradalom után kialakuló általános válságérzetben. A természeti motívumok (mag, virág, gabona, erdő, tavasz, kristályok stb.) nála mindig szimbolikus, sokszorosán áttételezett jelentéstartalmakat hordoznak, lelki-szellemi *erőforrássá* transzponálódnak.

Az emigrációs időszak kezdetének mély, keserű válsághangulata a *Világ- anyám* című kötet (számozott versek 1–18.; 1920–21.) zilált versszerke- zeteiben, a tótágast állt valóság, az önostorozó és a világot ostorozó fájdalom torz grimaszaiban tör felszínre. Ugyanakkor már itt is, a legmélyebb reménytelenség közepette is fel-felsugárzik az élet-bizalom, a korábbi heroi- kus-prófétikus attitűd „tanításokká” szelídült emberközeli melegsége:

*„én az ember egyszerűségével közeledem feléd
s éppen csak az életed fordítottját akarom tőled”*

(2. vers)

„EMBEREK, Ó, Ó, mi egyek vagyunk rettenetesen”

(14. vers)

A világegésben elpusztultak az *alapak*, amelyekre az emberi kapcsolatok épültek-épülhet(né)nek: a fa-fü-kő „megette gyökereit”; nincs miből sarjadjon új élet. Pedig „az ember azért született, hogy szépen éljen” (15. vers). A költő ezekkel a „szörnyű csomagokkal” szívében kelt át a folyón (szó szerinti értelemben: hajót Budapesttől Bécsig), s most józan-keserű fintorral tekint szét maga körül: „Hát valóban kihúzták alólunk a gyéké- nyeket... a magyar határon meg kell halnunk ilyen fiatalon...” Önitoni- kusan kezeli saját korábbi „világmegváltó” álmait is: „Egy szerencsétlen megpróbálta a fából vaskarikát és beletörtek a fogai” (12. vers).

A magyar „dadaizmus” tehát a *legkonkrétabb*, legtapasztalatibb való- sággélményből nő ki. Ezért is oldódhat fel viszonylag hamar egy absztrakt (mert cselekvési lehetőséghez nem jutó) „konstruktív” – életépítő – szándékban; ami a versszervezési mód változásában is nyomon követhető.

Már az *Új versek* (19–40. vers; 1922–23.) ciklusban megjelennek, s egy- re szaporodnak a továbbélés (új virágzás) motívumai. Kassák fokozato- san ki-kitekint válsághangulatából, átértékeli helyzetét. A fordulópontot egy remek érzeki, dinamikus kép jelzi: „Szelek tengert *nyerítenek*, utak *mozognak* ébredést” (22. vers); amely hangulatában az ifjúkor reményeihez csatol vissza (A ló meghal... kezdősora: „az idő nyerített akkor azaz papagájosan kinyitotta szárnyait...”).

Az új életérzés, egyik első – s talán legszebb – megfogalmazása a 25. vers. Első alkotói korszakában a művészet Kassák szemében azonos volt a „tett”-tel; most viszont szellemi-lelki táplálékká, *emberformáló* erővé vál- tozott: „Kiterített tenyereimen gabonát vasat és embert dajkállok fény az én rokonom”. A világot hajdan sarkaiból kifordítani kívánó költő tisztá- ban van vele: itt, az emigrációban, szűkre szabottak cselekvési lehetősé- gei („a nagy számfejtőkben elintéződött minden hiába ögvelegsz a palán- kok körül”). Mégsem mond le álmairól, eszményeiről – akkor se, ha egye- dül kell(ene) azokat továbbálmodnia. Szava – egyelőre – nem juthat el az érdekek és megosztottságok világába beletört emberekhez, akik „speciális vonatokon utaznak önmagukban”. Mást, többet nem tehet, minthogy kép-

zeletben elindul az „elsüllyedt szigeten” Csipkerózsika-álomba merült „testvérci” felé – hívó szavával, fényjeleivel bevilágítva az éjszakát s jelölve az utat, ha felébrednének mégis. . .

A „fény” – a „tisza forrás”-hoz hasonlóan – az európai avantgarde kulcsszava; *Apollinaire*, majd *Aragon*, *Eluard*, *Lorca*, *O. Paz*, stb. költészetének is központi motívuma. Részben a felvilágosodás racionális-eszmei sugárzásához kapcsol vissza; részben a természeti ragyogást idézi (a fény konkrétan és jelképesen is bevilágítja a Sötétség Birodalmát!). A magyar költészetben különösen gazdag asszociációs bázisa van (*Berzsenyi*, *Csokonai* „hajnal”-képei, *Petőfinél* a kunyhókba majdan beragyogó „szellem napvilága”, illetve a mőzesi „lángoszlop”; *Ady* „csillagszóró éjszakai” az Ember „szépbe szőtt hitét” őrző fényjelek az embertelenségben stb.). A fény tehát útjelző lámpás is, az Eszme és az Értékek sugárzó szimbóluma, mint *Gorkijnál* Dankó szíve.

Kassáknál is sokrétű, többirányú képzeleti elemet egybefogó, a szövegkörnyezettől függően új és új jelentéstartalmakkal telítődő motívum. Hatására „a sötétség kímászik a toronyablakon és lehull, mint az ólom” – 25. vers; „üveg” vagyunk s lassan színültig telünk fénnel” – 33. vers; „a tiszta fény az, amiben megfüröndhetünk” – 34. vers stb.

A fény tehát elüldözi az éjszakát, a közönyt, a gonoszságot; tápláló-gyógyító mesebeli életelixírré változik; a termékeny bőség és a reménység forrása („a májusi kertek. . . mint a kitüzesedett madarak”, felszállnak, „világosság csurog ránk. . . hinni lehet, hogy megállnak fölöttünk a csillagzatok” – 35. vers). Így lesz a költő magánya termő és teremő Teljesség, a Természet bőséges adakozó kedvétől ihletett sugárzó átlényegülés:

*„a virágok itt állnak és meleg szaguk van mint a
szoptatós anyáknak
koporsók elsüllyedtek és fényversek lettek belőlük”*

(32. vers)

A költő maga is szinte templomi áhitattal, alázattal fogadja a Természet áldott ajándék-osztását:

*„este van
látjuk a csi'lagok gyémánt-vándorlásait
s a fák porbabajolnak ajándékaikkal”*

(31. vers)

Kulcsszó lett a „gyémánt”, az áttetsző „üveg” is, számunkravaló, hétköznapi értéké – kristálytisza életforrássá változva:

*„szép üvegekorsónkat tedd le a szegények asztalára
a völgyből fölbállani a fűvek, fák és kövek együgyű énekét...”*

(31. vers)

Épp ezért fonódhat össze ez a motívum-sor – mintegy összefüggő belső rendszert alkotva – az ártatlanság, az öntudatlan tenyészetszerű vitális értékekkel, melyeknek otthona „az erdő ahol karcú tiszta állatok kövér füvet legelésznek” (37.), s a „megtöretlen falvak”, ahol egyszerű, dolgos emberek élnek, akik „ismerik a napfölkeltét a friss tejet, s a telihúsú lányt,

aki a harangok és diófák ikertestvére” (39.). A költő is hozzájuk tartozik, sorsuk az ő sorsa: „az emberi történelem fáj bennünk visszatérő utaink és öreg szüleink vannak” (39.). Ez a sorsközösségtudat készteti arra, hogy testvéreit is magával hívja azon az úton, amit ő már bejárt (a szellemi „emancipálódás” útja ez):

„elvetni magunkat szomszédainkban mint a gabonamagot
források éneke mozdu! fel bennünk s a reggel
é.veszi rossz álmainkat”

(38. vers)

A bécsi MA 1923. november 15-i számában Kassák a *Tisztaság könyvéből* címen hat prózaverset tesz közzé; majd 1924–25. során újabb számozott versei következnek. Ezeket néhány más – Bécsben már meg sem jelent – versével együtt ciklusba rendezi s a *Tisztaság könyve* című kötetben egyéb írásaival összefogva hazaküldi.² Előzetesen közzé teszi a budapesti *Népszava* 1924. május 16-i számában VI. prózaversét, az 1925. szeptember 2-i számában 65. versét: ezekkel üzen hazájának, Angyalföld lakóinak – mindazoknak, akik vele együtt „az építés törvényét” hirdetik.

Kassák kísérletező korszaka végetért. A *Tisztaság könyvében* végigkísérhető „az avantgarde klasszicizálódásának” folyamata. A korábbi absztrakt-eszmei szimbólumok mind konkrétabb, melegebb, életmegtartó jelképekké válnak; a költő „tavaszest és vaszöldet” énekel; a fény, a tisztaság szinonimái mellé a gyermek, a jóság, a béke, az otthonosság képzetei társulnak.

A *virág-*, a *mag-*motívumok, amelyek már az előző ciklust is át-, meg átszótták (24., 25., 27., 32., 33., 38., 39., 40. vers), ha csak a képzeleti, vagy az emléksíkokon is jelezték: a költő *nem adta fel* korábbi eszményeit, az értelmes, szabad és tiszta emberi világ megvalósíthatóságának hitét. Most e hit is konkrétabbá vált: Kassák bízik benne, hogy a dolgoz hétköznapok csendes küzdelmeiben e vetőmagvakból kicsírászik a jövő. „Kristályok ébredést harangoznak”; s a húsvét is az igazi feltámadás ünnepe lesz (45. vers).

Kapcsolatait mind szorosabbra fűzi a szülőfölddel: Galánta-Pozsony-Érsekújvár körzetében előadókörutakat, MA-matinékat szervez. Pestre nem jöhet, hiszen még nem kapott amnesztiát, s műveit bírósági végzés tiltja ki az országból. A szlovenszkoï magyar (és nem magyar) diák- és munkásifjúsággal éjszakába nyúló beszélgetésekben, vitákban tervezi a jövőt.³ Ezekből az élményekből fakad ekkortájt keletkező verseinek biblikus pátozsa, példázatszerű magaslati sugárzása. Még a reménytelenséget panaszló versek is megváltás-mozzanatokkal telítődnek.

A *prózaversék* főbb motívumkörei éppen ezekből a „megváltás-képzetekből” szövődnek: a bezártság és tehetetlenség állapotának képzeletbeli meghaladása egyelőre csakis az álom síkján lehetséges. Az alapképek: „bizonyosan *kétfenekü ládában* élünk” (IV.); „az utak hegybegöngyölödnek, ...a kapuk *befordulnak* gyémántsarkaikon, ...gyökereink *elsorvadnak*...” (V.); „vérrel és fekete ráccsal vagyunk körülvéve” (VI.) stb. De ellenpontként mindvégig jelen vannak az életgazdag, felemelően ünnepi motívumok

– ahogyan egy matematikai szerkezetben a „+” és „-” pólusok kiegyensúlyozzák egymást: „Muzsikák és fényességek szólnak belőlem... Kenyerem morzsáit összeszedem és kiszórom az ébredő madaraknak” (I.).

A prózaversek zárása (hasonlóan a *Tisztaság könyvét* lezáró lírai *Utószó*-hoz) üzenet az ifjúságnak, a hajdani harcok színterének, a szülőföldnek és egyúttal a felnevelő környezetnek (Angyalföldnek) is: „Ha nem virágoznának bennem lángok amik feléd kiáltanak már rég meghaltam volna... Látom a partokat, amik elfolynak mellettem s szemeim előtt kinyílik a tér a világossággal áldott...”

A 25 új versben tovább variálódnak s újabb elemekkel gyarapodnak a korábbi termékenységszimbólumok. Az *Új versek*-ben a virág- és mag-motívumokhoz gyakran az „úr”- és a „hiány”-képzetek tapadtak: „szegénységünk virágait énekeljük” (24.); „virágok alszanak tornyok ájult mezők fölött virrasztanak” (27.); „nincsenek emlékvirágaink” (33.); „mikor találjuk meg éveink virágbokrétaít” (40.) stb. Most azonban mind élettelibb, valóságizűbb szövegekörnyezetbe ágyazódnak, s a múlt értékeit a jövőbe átmenteni akaró, új értékeket teremteni kívánó szándékot jelzik. A jelen negatívumai hátterében megjelennek a *hajdan* „virágzó fák”, amelyek a hiányt tudatosítják, s nem engedik feledni a múltat: „az emberi történelem fáj bennünk visszatérő utaink és öreg szüleink vannak” (39.). Ugyanakkor a virágok-fák-növények példás élete (a legsanyarúbb körülmények között is újjászületnek, teremnek) erőt is ad a cselekvési szándék realizálásához, az álmok valóra váltásához: „álmaim gabonaföldjén virágzom...” (43.); „tenyereimbe virágmagvakat ültettem” (44.); „vetőmagvakat meg kiélesztett fegyvereket hordunk az agyvelőnkben” (45.); „a virágok nagy kortyokat isznak a naptól ezért tudnak gondtalanul megállni az életben” (45.) stb. A virágok példája *reményt* kínál az emigráció légüres közegében biztos támpontok nélkül tevékenykedőknek, hogy tudatformáló munkájuk nem hiábavaló, s egyszer majd megtermi gyümölcsét: „látom a fák növekedését, miket az idő változásai közben társaim szívébe ültettem” (48.); „...érezem a tavalyi gyümölcsök ízét... elvezetlek benneteket a források eredetéhez...” (51.); „...a kertekben kinőnek a virágok...” (52.); „a fák állnak és hangtalanul kivirágoznak” (55.) stb.

A termékenység-motívumok asszociációs körének konkrét életmozzanatokkal való feldúsítása azt is jelzi, hogy a költő közérzete derűsebbé, bizakodóbbá vált a hazakészülődéssel egyidejűleg. Maga is mintha „varázslóvá” változott volna: ereje megsokszorozódott, személyisége pantecisztikusan kitágult, s mintegy „orpheuszi” hatalomra tett szert a természet erői – a gonoszság, kegyetlenség, reménytelenség „manói” – fölött:

*„én vagyok az elveszett fűzfásip és a mezítelen
árlatszeliidítő is én vagyok...
csak akarnom kellene és árnyékkal letakarhatnám
a világot”*

(41.)

*... .átröpültük a szárazságot most tavaszest és
vaszöldet énekelünk az embernek
arcunkkal végre a nap felé fordulunk kibonthatók
vagyunk. fák vagyunk kövek vagyunk tengerek
vagyunk”*

(42.)

Szinte maga is azonossá vált a Természeti Végtelenséggel s az elvont emberi (etikai) értékek így változtak át benne egyszerű „emberi sorssá”, adni tudó, természetes hétköznapi életminőségekké:

*„az erős ember sorsa egyszerű az állatok megérzik
a jósságot ami benne ugrál az izmaiban. . .”*

(44.)

Lelki fájdalmai, gyötrelmei a természet elemi gyötrelmeivel azonosak: „aranytollú madarak sírnak az idegeimben” (43.), „erdők és viharok sírnak ki belőlem” (44.); s mivel ő maga is a természeti körforgás része, vitális értékeket sugároz (hat): „az ember szíve alatt hőforrások vannak elrejtve. . . kosaraink peremére kifestetjük a virágokat. . .” (46.)

A természeti törvények megértése, elfogadása teszi lehetővé önmagunk megismerését, a Kozmosz titkainak megértését – s ez olyan belső erőt, tartást ad(hat) életünknek, amivel még a bonyolult, látszólag áttekinthetetlen modern életfolyamatokban is eligazodhatunk.

*„A dolgok belénk fogóznak gyökereikkel amit az
öregék kimondanak az kővé válik a gyerekek
emlékezetében. . .
. . .szemeimen átvándorol a tárgyak ismeretlen ábrázata
ballom a kisarjadt növények beszédét. . .”*

(46.)

Kassák tudja: a modern embernek (is) szüksége van rá, hogy „nagyanyó tejszagú zsámolyán” ülve, áhítattal figyeljen az öregék szavára (47.); s hogy megőrizzen magában valamit a gyermek ártatlan tisztaságából –, aki még elfogulatlanul „megáll az eltvedt generális előtt és szabadon engedí játékait. . . a törvények így kerülnek vissza a napfény alá a tisztaság medrében terek nevetést hullámszak. . .” (48.).

A kisgyerek a még be nem szennyezett igazságok, az értékek érvényeségébe vetett feltétlen bizalom őrzője – épp ezért a Jövő záloga. A jelen rácsai között élő költő örömmel és reménykedve szemléli: „a kerítésen túl gyékénykosárban ébrednek a kised. . .” (48.). Talán ő hozza el majd az új, emberhez méltó életet; a jövőt, amelyet „acéltenyerek dajkálnak”, de amely mégis *emberre* szabott, „fészekmeleg”. „Az asszony gyermekkel áldott. . . a fénytükör világít. . ., s a fényoszlop kiált. . .” (53.).

Bármennyire is a civilizációs haladás híve volt Kassák, kezdettől fogva tisztában volt azzal, hogy a technika csodái önmagukban nem teszik (nem

tehetik) boldoggá az embert. Szeretet, szolidaritás – segítőkész, egyenrangú emberi kapcsolatok nélkül üres és fagyos a világ. „Gondolatunk *hideg* acélsíkon vándorol” – írta még az *Új versekben* (38. vers); s most sem egy utópikus, mechanizált csodavilágba akar a vágató fényszekéren eljutni, hanem egy olyan humanizált világot képzel maga elé, amelyben az Emberi Teljesség elérhető, reális álom.

Ebből a hitből, bizalomból nő ki gyönyörű himnusza az új világot építő emberhez: a 49. vers, a ciklus centrális verse.

A kezdőképben itt is az emigráns-közérzet korábbi motívumai variálódnak: még a csillagok is „fekete vaspántokon forognak”, megbéklyózva, kiszabott pályán; s mint „összeterelt nyájak, levetik fénygapjukat”. Aztán mégis ünnepi, felszabadító csenddel tölti be az est a megnyomorított embereket: kiszabadulva rabszolgalejtükből, „a tejfűhár hold alatt ülve” – lassan emberré változnak. De még ilyenkor sem lélegezhet fel szabadon mindenki: az éjszaka dolgozók, a pincérek, a pécek és a többiek munkájuk fölött görnyednek. Pedig ők is „az emberanya magzatai”. Meleg együttérzéssel, az emberi egyenrangúságot természetesnek tartó büszkeséggel szól róluk a költő: „valamennyien az én testvéreim”. Épp, mert közülük való, s nem a magasból hajlik le hozzájuk, nem is emeli őket „nép-istenné” – minnek? Önmagát nem dicsőíti az ember! De tiszteli keménységüket, aranynál értékesebb teremtő erejüket. „...nem mondom nekik aranyból öntött oszlop nem csókolom meg kemény csizmájuk alatt a földet”. Megtehetné: önmaga teremtő életét is becsülné vele. De hát ez az egyszerű, tiszta keménységű emberek körében nem szokás.

A vers zárószakasza patetikus magaslatba lendül; az emberre szabott emberi világ képe elérhető közelségbe kerül:

*„egy a mi kezdetünk és kiteljesedésünk
átléptünk a tehetetlenség sөvénykerítésén
érezzük hogy élünk
éjjel és nappal időnk ábrázatán dolgozunk”*

„Időnk”, azaz, a közös történelem alakításán. A kétkezi dolgozók szorgalmas mesterember-mozdulataival vésik, faragják a Jövő ábrázatát. Ha van is különbség a szellemi tevékenységet végző költő és a fizikai munka terhei alatt görnyedő munkások között, az nem lényegi: nem tudat- vagy életérzésbeli, hanem csupán a munkamegosztás „ágazatait” érintő.

A ciklus ezután következő darabjai mintegy „fény-árny”, „pozitív-negatív”, „igen-nem” játékra épülnek: a bipoláris motívumsorok konfrontációjából (az eszmei képzetek, ideálok és a valóság torz, sötét, reménytelen ténycinekek birkózásából) egy utópikus, mégis reálisnak tűnő jövő-képzet bontakozik ki, amelyhez a küzdelemben megszerzett *biztonságtudat* kínál alapot.

A *jelenre* vonatkozó motívumok az emberi életlehetőségek zsugorítottságát, szétszabdaltságát érzékeltetik: „egyetlen fa virágzik a pusztában a madarak *megfagytak* rajta” (50.); „a csoda szétmálik a *fekete* tükörlapon... sárga rotációs papíron vonaglanak az öngyilkosok...” (51.); „kint a szabad mezőn *megretten* az ember a vonatok elvesznek az *alagutakban*” (52.) stb.

A keserűségből s fájdalomból azonban erő és dac is születethet:

*„örökbarc testvérbarc kenyérbarc
vér friss magvakkal ülteti be a földet
a szél elvitte az anya boldogtalan énekét”*

(53.)

S ez már átvezet a *jövőre* vonatkozó képzetekhez, hisz a magvakból új élet sarjad!

A *jövő-képzetek* szinte mindig egészen konkrét természeti és a valós életbe ágyazódó motívumokhoz kapcsolódnak (s szinte megkívántatnak velünk egy elérhető, megteremthető idillt): „Az asztalt leterítették frissen mosott kendővel a *napszág* álmosítja a gyereket érzem a tavalyi gyümölcsök ízt. . .”; s az érkező zarándok levetett kalappal áll: „elvezetlek benneteket a *források* eredetéhez” (51.)

A ciklus utolsó darabjaiban összefutnak és életsugárzó képekké szintetizálódnak a korábbi termékenység-motívumok; néhány erőteljesen szép szerelmes vers (56., 59., 60., 61.) dúsitja őket *konkrét* élménnyé, valóságos emberi kiteljesedéssé.

A költő (konkrétan és szimbolikusan) „felér a hegyre” (58. vers); ahol ugyan magányban didereg, mégis bízik benne, hogy a szeretet-sugarak áthatolnak az emberi szív jégpáncél-kérgein:

*„tenyereimen átszűröm a világosságcsöppeket
lábaink alól
naphorgonyok emelik a tavaszi földet”*

(59.)

De csak az emberek akarata, jószándékú egymás felé fordulása, egymás iránti megértése oldhatja föl a magányt és az űrt, ami elválasztja őket:

*„Merítsetek a kutakból melyeket szívetek rejtékén
őriztek (. . .)
tő!em hozzátok és tőletek hozzámig röpiülnek el
a fénysugarak (. . .)
A fák állnak és hangtalanul kivirágoznak (. . .)
nézzétek: a magvak kinyílnak a szélben az emberek
cement és vasházakat emelnek. –”*

(55.)

Az 57. vers az emigrációs időszakokkal leszámoló, hazakészülő költő számvetése önmagával, álmaival s azok megvalósulásával. „Itt az ideje, hogy elhullott napjaimmal számoljak, hogy megfeleljek a kérdésekre, amik az emlékezés üvegházában virrasztanak”. Hazavágyik – arra „a tenyérsíri földre”, ahol az „utakról letörölték az oroszánok lábanyomát ólommezők alá takaróztak a virágok s a városokból valami vad szél kisöpörte a lámpákat”. Mesei-szürrealis elemekből összeszőtt képsorral, mégis a maga

varázslatosan vonzó konkrétságában (mint *Chagall* a festményein az orosz tájat, falvakat) jeleníti meg az elérhetetlen messzeségben lebegő otthont, ahonnan testvérci éneke száll „a szegénység padlásszobáiból”; s ahol a félelemtől még most is (1925-ben!) „vizek tükröket remegnek”. Álmai mégis ide vonzzák, „a szőke elefánton a nagy égi állaton utazom szakadatlanul. –”

Kassák tehát a „kitörni akarástól” az emigráció „hét szűk esztendeje” során eljutott a „vállalásig”. Negyvenedik évéhez közel; a telthangú fiatal-ság harsány kiáltásai már nem is illenének hozzá. Födetlen fővel áll testvérci elé: „érezem, hogy a rosszat és jót egyformán megérdemlem”, ítéletek. „Magányosan állok itt színekkel és formákkal telítve s mondanivalókkal, amik rólunk és miattunk szólnak azoknak, akik megértenek és azokról is akik nem értenek meg” (63. vers).

A 64. vers: búcsú Bécstől, az emigrációtól, a „fénytornyok és fénysebek” otthontalan világától. Megkeményedett, még konokabb lett az itt töltött évek alatt; nem mondott le róla, hogy „tollal ecsettel vésőkkel és más egyszerű szerszámokkal” dolgozva övéinek, osztályos társainak megmutassa a mélységből a Magasság felé vivő utat (65. vers). „Toronylámpa és bányamunkás vagyok egyszemélyben” – tűztorony, őrtorony, útjelző Oszlop, amelyről a múlt és a jövő síkjai betekinthetők.

A 65. vers zárása: óda a Hazához –, amelytől nem tud(ott) elszakadni, s amely őt „bátor fiaival és termékeny asszonyaival” visszavárja. Kassák számára *személyes élmény* a Haza: az ifjúkori küzdelmek, remények színtere, élete „tavaszi környéke”: az elindulás és a megérkezés. A termő-teremtő élet, a mindig újrafakadó Tavasz, a hit és a bizakodások földje, ahová a költő a fényben megmosdva, „tisztán és jószagúan” kíván lépni; s ahol „az építés törvénye” szerint folytatni kívánja a forradalom előtt és alatt megkezdett munkáját. Tervétől, elképzeléseitől senki és semmi nem térítheti el:

*„vasszerkezeten állok
kiáltásomban barcaid emlékei virágoznak”*

A magvak kicsíráztak – a fa termőre fordult.

JEGYZETEK

1. Déry Tibor: Kassák Lajos. Független Szemle 1923/9–10.
2. Kassák Lajos: Tisztaság könyve. MA-kiadás Bécs, 1926. Horizont kiadás Bp. 1926.
3. Erről a korszakról szóló emlékező írások egyértelműen tanúskodnak: V. Tilkovsky emlékezése (in: Kortársak Kassák Lajosról; PIM 1975.). Pašiakova: Lajos Kassák, Bratislava, 1973. Dobossy László: Kassák Lajos és szülőföldje (in: A közép-európai ember, Magvető 1973.) Kovács Endre: Korszakváltás. Magvető, 1981. Szalatnai Rezső: Arcképek, háttérben hegyekkel. (Szépirodalmi, 1969.). Turczel Lajos: Hiányzó fejezetek. (Madách Kiadó 1982.).